

A MAGYAR ORVOSI SZAKNYELV HELYESÍRÁSÁRÓL

1. A szaknyelvművelésről általában

A szaknyelvek kutatása és művelése az utóbbi évtizedben az alkalmazott nyelvészet egyik központi kérdése lett. Nem is csodálkozhatunk ezen, mivel a tudományok, a különböző szakmák, szakterületek fejlődése minden eddigi ütemet felülmúl: amíg két-három évtizede tudományos-technikai forradalomról beszéltek, ma már információs robbanást emlegetnek – s ennek természetes velejárója szakszókészletünk, fogalmi rendszerünk gyors, sőt viharos változása. Ha csak az új alakulatokat vizsgáljuk, pusztán megjelenésük legalább három oldalról érinti a nyelvészetet: szemantikai, morfológiai és helyesírási szempontból. A szaknyelvek megkülönböztetett helyzetét jelzi, hogy Glatz Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke 1996-ban, a Magyar Tudósok Világtalálkozóján bejelentette: az MTA programot dolgoz ki a magyar nyelv modernizálására, értékeinek megőrzésére. Ennek előmozdítására tézisekben fogalmazta meg a tennivalókat. A tíz pont közül a harmadik és a negyedik az informatika korának kihívásairól szól: „Korunkban felértékelődik az ismeret és a szakértelem. Az ismeretek szabad áramlásának – megszerzésének és továbbadásának – feltétele a közlés és az értés pontossága. [...] Mindent el kell követni, hogy a kis nyelvi kultúra tagjai minden szakmában, a köznapi élet minden területén korszerű anyanyelvi érintkezési eszköz birtokában legyenek” (Glatz 1999: 13). Fábíán Pál a szaktudományok nyelvének művelését tartja napjaink legfontosabb feladatának: „Arra lenne tehát szükség, hogy állandó, tudatos és mélyreható szaknyelvművelés folyjék. Most még – a korábbi erőfeszítéseknek köszönhetően – a magyar a világ azon (nem nagy számú) nyelvei közé tartozik, amelyeken minden tudományt művelni lehet. Tudunk magyarul szívátültetést elvégezni, olajat bányászni, búzát nemesíteni. Ez nagyon fontos dolog! Ha azonban a szaktudományok anyanyelven való művelését nem szorgalmazzuk, menthetetlenül a nagy tudományos világfolyam partjára sodródunk” (Fábíán 1999: 73).

A különböző tudományok nyelvének gondozása nem csupán a nyelvészek dolga. Maguk a szakmák képviselői keresik meg a nyelvészeket, hogy az egyre bonyolultabb kérdésekben tanácsaikat kérjék. Az Akadémián 1997-ben tartott Tudomány és magyar nyelv című konferencia után felgyorsultak az események: hamarosan megindult a stratégiai kutatások programja, két évvel később megalakult a Magyar Szakírók Szövetsége, 2001-ben Betű- és szóvetés az orvosi irodalomban címmel tartottak konferenciát, 2002-ben Gödöllőn, a Szent István Egyetemen megrendezték a környezetvédelmi szakírók és szakfordítók tanácskozását.

Az utóbbi eszmecszerén – a szakfordítások nyelvi sajátosságain kívül – számos helyesírási észrevétel, megállapítás is elhangzott:

- nincs kellően szabályozva az egyes szaknyelvek helyesírása (jelesül a környezetgazdálkodás);
- a fordítások sok hibát okoznak azzal, hogy szolgáian követik az idegenszerű írásmódot pl. a különírás vagy a nagy kezdőbetűk tekintetében;
- a lektorálás hiánya miatt sok hiba van a szakmai munkákban;
- a helytelen alakok hamar elterjednek és megszilárdulnak;
- végül egy több helyen felmerült kérdés: jogunk van-e az általános helyesírási szabályoktól eltérő, az adott szakma nyelvében használt egyedi írásmódra, ha szakmai közmegegyezés alakul ki? (Bővebben l. Zimányi 2003.)

A vázolt rendezvények tehát jelzik, hogy a szaknyelvek a tudományos érdeklődés középpontjában álltak. Számos eredmény is bizonyítja, hogy nem csupán problémafelvetésről, helyzetelemzésről volt szó már ekkor sem. A nagyközönség, sőt még a szélesebb szakmai közvélemény előtt sem kellően ismeretes, hogy a szaknyelvi helyesírás szabályozása az utóbbi évtizedek folyamatos programja volt. Az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága 1990 óta a következő szaknyelvi szótárak munkálataiban vett részt: Orvosi helyesírási szótár (Fábián Pál – Magasi Péter [főszerk.] 1992. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest.), A magyar állatnevek helyesírási szabályai (Gozmány László 1994. Rovartani Közlemények. 429–445), Az állatfajtanévek helyesírása (Jávorka Levente – Fábián Pál – Hőnyi Ede [szerk.] 1995. Állattenyésztés és takarmányozás. 465–470), A földrajzi nevek helyesírása (Fábián Pál – Hőnyi Ede – Földi Ervin [szerk.] 1998. Akadémiai Kiadó, Budapest), Növényneveink (Priszter Szaniszló 1998. Mezőgazda Kiadó, Budapest.), Útmutató a szerves vegyületek IUPAC-nevezéktanához (Nyitrai József – Nagy József [szerk.] 1998. Magyar Kémikusok Egyesülete, Budapest.), s ekkor még nem említettük a korábbi munkákat. A bizottságtól függetlenül jelent meg a Közgazdasági helyesírási szótár (Bárányné Szabadkai Éva – Mihalik István [szerk.] 2002. Tinta Kiadó, Budapest.) és a Helyesírási szójegyzék. Képzés – foglalkoztatás (Papp Ágnes – Paróczayné Korányi Margit [szerk.] 1994. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest.). 2000 után több, számítógépes szövegszerkesztéssel és tipográfiával kapcsolatos munka látott napvilágot: A tipográfia mestersege számítógéppel (Virágvölgyi Péter 2001. Osiris Kiadó, Budapest.); Mi az a tipográfia? (David Jury 2007. Scolar Kiadó, Budapest.); Tipográfia és helyesírás (Érdi Júlia – Garai Péter [szerk.] 2007. Akadémiai Kiadó, Budapest.).

Feltétlenül üdvözölhetjük ezeket a kiadványokat, hiszen mindenképpen szükségesek. Azon viszont érdemes elgondolkodni, hogy a szaknyelvi helyesírás újabbnál újabb területeken igényel szabályozást, beavatkozást, így óhatatlanul egyre bonyolultabbá válik, hovatovább csak az adott szakma művelői tudják követni. Ez a gondolat többször fölmerült az AkH.¹²

kiadásának előkészítő munkálata során az MTA Magyar Nyelvi Bizottságában 2005 és 2007 között. Határozottan megfogalmazódott, hogy törekedni kell a magyar helyesírás egységességének megőrzésére, s az összehangoló munkának a letéteményese továbbra is az akadémiai bizottság kell hogy legyen, támaszkodva a különböző szakterületek művelőire. A Magyar Nyelvi Bizottság, illetőleg az osztályképviseltek személyi és anyagi lehetőségei azonban végesek, így felmerülhet új erők bevonása, de csak szakmai garanciákkal.

2. Az orvosi szaknyelv helyesírása

a) Az Orvosi helyesírási szótár

Az orvosi helyesírás rendezésére az Akadémia az 1970-es években tette az első lépéseket. Az MTA Helyesírási Bizottságának kezdeményezésére az Orvosi Tudományok Osztálya külön bizottságot alakított, amely 1978-ban elvi ajánlásokat fogadott el az idegen (főként görög–latin) eredetű szavak írására nézve, s ehhez több száz szavas szójegyzéket is csatolt.

A következő évtized legfontosabb eseménye Brencsán Jánosnak az Akadémiai Kiadónál megjelent Új orvosi szótára volt. Bár ez a mű nem helyesírási, hanem értelmező szótár, címszavainak írásával a szerző befolyásolni kívánta az orvosi írásgyakorlatot, mégpedig az idegen elemek magyaros írásmódjának irányában. A szótár azonban nem talált egyöntetű támogatásra: az Orvosi Hetilap többször közölt olyan szerkesztőségi állásfoglalást, amely a Brencsán-féle helyesírás ellen szólt (pl. 1984: 39, 2403–2404). Az orvosi szakkönyv- és szakfolyóirat-kiadás másik része azonban elfogadta a fonetikus írás elvét. Az ellentmondásos helyzet tisztázására az Akadémia illetékes orvostudományi és nyelvtudományi bizottságai 1987-ben elhatározták, hogy munkájukba a szakmai közvélemény még szélesebb rétegeit vonják be. Hároméves egyeztetés eredményeképpen megállapodtak az új helyesírási szótár alapelveiben:

- a szótár egyértelműen foglaljon állást a vitás kérdésekben, és adjon hosszú távra szóló javaslatokat, amelyeket a szakma is elfogad;
- a szótár foglaljon állást a magyar helyesírás egészére jellemző egységesülési folyamat mellett, teremtsen meg az orvosi szaknyelvnek és a magyar helyesírás egészének összhangját, de vegye figyelembe a hagyományörzés fontosságát is;
- a szótár adjon iránymutatást abban a kérdésben, hogy milyen szövegtípusokban követendő a magyaros írásmód, és hol engedhető meg a latinos forma;
- a szótár törekedjen a teljességre.

Az előkészítő munkálatok során 150 ezres anyagot állítottak össze, amelyből 90 ezer adat került a szótárba.

Ahogy azt a szótár előszavából megtudjuk, az itt közölt írásmódokat olyan tanácsoknak tekintik, amelyek elfogadása révén kettős cél valósul meg. Az orvosi helyesírás egyfelől

megőrizheti folytonosságát, másfelől viszont összhangba jut a magyar írásgyakorlat egyéb (köznyelvi és szaknyelvi) ágazataival is (OHSz. 14–16). Ez pedig égetően szükséges, mert a szerkesztők meglátása szerint fölöttébb tarka az írásgyakorlat. A latin (görög) eredetű orvosi műszavak latinos és magyaros (fonetikus) írásmódjában igen erős a bizonytalanság, és gyakori a kevert forma. A javaslatok a következők:

- az orvos olvasóknak szánt szakmai szövegekben – például tudományos szaklapokban, tanulmányokban, kézikönyvekben, az egészségügyi felsőoktatás tankönyveiben, a kórházi praxisban – a latinos írásmód következetes alkalmazását kell elfogadottnak tekinteni;
- az orvos olvasóknak szánt egyéb szövegtípusokban is latinosan írjuk a nemzetközileg használt anatómiai neveket, a kórokozók neveit, a betegségneveket, a műtéti eljárásokat és a védett gyógyszerveket;
- az orvos olvasóknak szánt szövegekben azonban magyarosan írandók a tudományágak és a szakterületek nevei, az orvosi technikai eljárások, műszerek nevei, a kémiai vegyületek és a gyógyszerkészítmények neve.

A szótár bevezető része a következő nyelvi-helyesírási tudnivalókat mutatja be: magyar toldalékok kapcsolódása idegen szavakhoz, a különírás és az egybeírás, ezen belül az alárendelő szókapcsolatok és összetételek írása, a többszörös összetételek, valamint a mozgószabály. Mindvégig az AkH. szellemében, a szabálypontokat hűen követve, de az ottani példaanyag helyett mindenütt az orvosi nyelv szókészletével szemléltetve (OHSz. 17–23).

A Magyar Orvosi Nyelv V. évfolyamának 1. számában Ferenczy Gyula az Orvosi helyesírási szótár új kiadásának szükségességére hívja föl a figyelmet. Megállapítása szerint az orvosi közleményekben helyesírási egyenetlenség tapasztalható, melynek fő oka, hogy a korábbi latin kifejezések helyébe az amerikai angolból átvett alakulatok lépnek. Az elangolosodással szemben akadémiai állásfoglalást és magyarosítást sürget. Bővíteni kell a szótár anyagát, mert újabb tudományágak jelentek meg (molekuláris biológia, informatika, genetika). Összhangot kell teremteni az anyanyelvi tudományos nyelv és a nemzetközi tudományos nyelv között. Elvi kérdésnek tekinthető, hogy melyik az előbbre való, a meghatározó: a nevezérendszer vagy a helyesírás? Javasolja, hogy az új szótár még több szókapcsolatot tartalmazzon, és ne hiányozzanak belőle a nemzetközileg elfogadott rövidítések és betűszók.

b) A Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat indulása

Az ezredforduló idejére azonban annyi új jelenség tűnt föl az orvosi nyelvben, hogy megfogalmazódott az igény egy állandó szakmai fórum működtetésére. Sőt, nemcsak megfogalmazódott, hanem meg is valósult. A Magyar Orvosi Nyelv című folyóirat első száma 2001 decemberében jelent meg, és a már említett orvosi szaknyelvi konferencián vehették kézbe a résztvevők. Bősze Péter alapító-főszerkesztő bevezető írásában két fő célt fogalmaz

meg: egyfelől az idegen szavak magyarítását, másfelől a helyesírás kérdéskörét. Szavai szerint az orvosi szakma forradalmi változásokat él át, mégpedig a molekuláris biológia térhódítása miatt. Ennek természetes velejárója sokezernyi új szakkifejezés, jobbára angol nyelven. Az utóbbit korszerű szemlélettel ugyan nem kifogásolhatjuk, de törekednünk kell az egyértelmű és szabályozott írásmódú magyar megfelelők megalkotására (I. évfolyam, 1. szám 2. oldal; a továbbiakban rövidítve: I. 1: 2). Grétsy Zsombor szerkesztő a tervezett rovatokról szólva szintén kiemelt fontosságúnak tartja az orvosi szaknyelv helyesírásának művelését (I. 1: 3). Az orvosi szavak írásának általános szempontjai és lehetőségei címmel ugyanő bemutatja az Orvosi helyesírási szótárt, de arra is felhívja a figyelmet, hogy a benne szereplő szóanyag egyrészt folyamatosan elavul, másrészt mind hiányosabbnak bizonyul, ezért foglalkozni kell számos új tudományterület nevezéktanával, amilyen például a virológia, az onkológia, a biokémia stb. Teljes mértékben egyetérthetünk alábbi megállapításaival: „A helyesírás nem kőbe vésett törvények gyűjteménye, hanem a nyelvvel párhuzamosan fejlődő, változó, csiszolódó, alakuló rendszer, amelynek legfőbb célja nem bármiféle dogmák védelme, hanem egymás minél pontosabb megértése, a világos gondolatrögzítés és -átadás. Ezért sokszor esetlegesnek is tűnhetnek a szabályok: nem az a fontos, hogy milyen módon írunk le valamit, hanem az, hogy egyformán tegyük ezt.” (I. 1: 34–35)

Ugyancsak az Orvosi helyesírási szótárral foglalkozik a lap második számában Gaál Csaba. Fájjalja, hogy a szakma sokszor nem tekinti irányadónak az ajánlásokat, majd rámutat néhány következetlenségre: *arteriogram*, de *sonogramm*, *implantatum/implantátum*, de *transplantatum* (nincs magyaros formája) (II. 1: 17).

c) Az orvosi nyelv időszerű helyesírási kérdései

A mai orvosi szaknyelv időszerű helyesírási kérdéseiről jó áttekintést kapunk a Magyar Orvosi Nyelv folyóiratból. Az alábbiakban azokat a témákat tekintjük át, amelyek a lap első hat évfolyamának (2001–2007) 11 számában szerepeltek. A 48 oldalas folyóirat általában 7-10 terjedelmesebb írást tartalmaz, melyeknek mintegy harmada helyesírási témájú, vagy érinti a helyesírást is, számonként tehát 3-4 közleményről van szó. Mivel a szerkesztők több vitatémát vetettek föl, a hozzászólók révén szélesebb kör kap nyilvánosságot, de ezeket a leveleket, rövidebb írásokat, egyedi véleményeket nem dolgozzuk fel.

Magyar és idegen szakszavak írása. Ahogy már az eddig elmondottakból is látható, a mai magyar orvosi nyelv legfőbb jellemzője, hogy a korábbi latin terminológia helyett mind jobban terjednek az angol nyelvű kifejezések. Ez a folyamat nemcsak a legújabb szakterületekre igaz (mikrobiológia, virológia stb.), hanem többek között még a klasszikusnak számító anatómiára is érvényes. Donáth Tibor beszámol egy 7 ezer kifejezést tartalmazó angol–latin szakszógyűjtemény magyarításáról. Ennek kapcsán kifejti, hogy a nemzetközi orvosi nyelv miért veszi át nagyon könnyen az angol szavakat a korábbi latin megfelelők helyett. Az angol

általános szókincs 50%-a latin vagy görög eredetű, de a szakszavak esetében ez az arány 70%. A latin szóhoz bizonyos angol szuffixumok, prefixumok csatolásával, az angol kiejtés szabályait alkalmazva a Terminologia Anatomica helyett máris készen áll az Anatomical Terminology: *arteria* – *artery*, *vena cardiaca* – *cardiac vein*, *membrana perinei* – *perineal membrane*, *maior* – *major*. Az anatómiai nevezéktan első egységesítése 1895-ben Baselban készült (a baseli Nomina Anatomica), amikor 50 ezer javasolt változathból 5 ezer szakszóban állapodtak meg, majd elkészült a jénai (1935), a birminghami (1950) és a párizsi (1955) revízió. Az utóbbi fél évszázadban viszont angol, újabban pedig amerikai vezetésű szakbizottság gondozza az anatómiai nevezéktant, ezzel is magyarázható az anglicizmusok térhódítása (III. 2: 31–34).

A belsebészet szakkifejezéseinek – szintén az egységesítés céljából készült – gyűjteményében jól elkülöníthetők a következő típusok:

- kettős alakok, amelyeket a mai magyar szaknyelv egyaránt használ:
- magyar/latin *anasztomózis/anastomosis*;
- latin/angol *colostomia/colostomy*;
- csak latin terminus: *diveticulitis* ('gurdélygyulladás');
- csak angol: *diverting colostomy*, *protective colostomy*, *blow-hole colostomy*, *temporary colostomy*;
- új, keverék alakulatok:
- angol/latin: *end to end anastomosis* ('vég a véghez csatlakozás'), *lower rectal anastomosis* ('alsó végbélegyesítés') (Bösze–Grétsy II. 1: 42).

Különösen sok az angol nyelvű forma az összejtekkel és a szövetátültetéssel kapcsolatos kifejezések gyűjteményében. Jól érzékelhető, hogy amíg az angol különírandó jelöletlen szókapcsolatokból építkezik, addig a jelöletlen (jelentéstömörítő) magyar megfelelőt egybeírjuk, és itt típushiba szokott lenni a tükörfordításból adódó különírás:

stem cell recipient – összejtbefogadó

stem cell donor – összejtadó

stem cell source – összejtforrás

stem cell transplantation source – összejtátültetés-forrás

Haematopoietic stem cell sample – vérképzőösszejt-minta

A szerzők, Bösze Péter és Grétsy Zsombor külön magyarázatban föl hívják a figyelmet a második mozgószabályra: *keringő vérőssejt* – *keringővérőssejt-minta*. Azt is megjegyzi, hogy az *őssejt* mindenképpen egybeírandó, de ugyancsak egybeírást javasolnak az *idegen szövet* minőségjelzős szerkezet írásakor is, mert az orvosi szaknyelvben szerintük önálló fogalmi tartalmú, egybeforrott kifejezés: *idegenszövet*, *idegenszövet beültetése*, *idegenszövet-minta*, *idegenszövet-betegség* (Bösze–Grétsy II. 2: 24).

Még több helyesírási nehézség adódik az immunológia szaknyelvében. Beszédes példa a terminológiai és helyesírási egységesítés nehézségeire a *T-helper lymphocyte cell* kifejezés,

amely eredeti angol fogalomként került a magyar orvosi nyelvbe, ahol a következő formákban használatos: *T-helper sejt*, *T-helper-sejt*, *T-helper nyiroksejt*, *T-helper-nyiroksejt*, *T-helper limfocita*, *T-helper-limfocita*, *T-helper lymphocyt*a, *T-helper-lymphocyt*a; *segítő T-sejt*, *segítő T-nyiroksejt*. Másik példasor: *natural killer cells*, *NK cells*; *természetes ölösejtek*, *NK-sejtek*. Ingadozik a 'szemcsés fehérvérsejt' terminusának írásmódja: *granulocyte* (angol), *granulocyt*a (latin), *granulocita* (magyar).

Egyre bonyolultabb angol megnevezésekkel találkozunk, amelyek valójában körülírások, mégis terminussá válnak. Az angolra jellemzően viszont betűszóként rögtön megjelenik a rövid formájuk is: *gastrointestinal tract associated lymphoid tissue* – *GALT* 'gyomor-bél rendszeri nyirokszövet'. Megjegyzendő, hogy az angolban gyakori jelenség a szakkifejezések csupa nagybetűs írásmódja (*Gastrointestinal Tract Associated Lymphoid Tissue*), ezt azonban az irányadó brit írásgyakorlat nem támogatja teljes mértékben. (Tudvalévőleg csak irányadó írásgyakorlatról beszélhetünk, a magyarhoz hasonló hivatalos szabályozás nem létezik.) Ennek következményeként a nagybetűsítés a magyarban is kezd érvényesülni. Az analitikus angol formák – különírás és jelöletlenség a szószerkezetekben – a magyar helyesírásra is hatnak: *acute phase proteins* – *akut fázis fehérjék*; helyesen *akutfázis-fehérjék* ('hevenyszakfehérjék') (Bősze III. 2: 7–29).

A rövidítések, betűszók szerepére az előbb már utaltunk, érdemes azonban kissé részletesebb képet adnunk. Használatuk nem problémamentes, vannak például olyan betűszók, amelyek többféleképpen oldhatók fel, így nem felelnek meg az egyértelműség követelményének: *RSV* – *respiratory syncytial virus*, illetve *Rous sarcoma virus*. Nem a köznyelvi rövidítéssel való egybeesés, hanem más a gond a *CD*-vel: *cell surface determinant* 'sejtfelületi determináns' – nemzetközi nomenklátúra lévén, magyar megfelelővel nem helyettesíthető. Folytatásként néhány további szókapcsolat: *intercellular adhesive molecules* – *ICAM* 'sejtek közötti tapadó-molekulák', *membrane attack complex* – *MAC* 'sejtkárosító komplex' (a latin *komplexum* angol hatásra rövidült formája, a *komplex* szakszóként 'együttes' értelemben használatos) (III. 1: 19).

A témakör lezárásaként rövid összefoglaló még néhány további közleményről. Az előzőekhez hasonló áttekintés készült a biostatistika nyelvéről, amelyben ugyancsak az anglicizmusok szerepét hangsúlyozza a szerző, Hajtman Béla (IV. 1: 13–15). Schlammadinger József az angol nyelv hatásainak általános vizsgálatát adta (III. 2: 44–45). Pestessy József háromnyelvű (latin–magyar–angol) szógyűjteménye a traumatológia szakkifejezéseiből ugyancsak azt bizonyítja, hogy az angol nyelvű formák a latinhoz képest néha bonyolultabbak, körülírás-jellegűek: *abductio humeri* – *a felkar távolítása a törzstől* – *abduction motion of the arm at the shoulder* (V. 2: 46–49). Szirmai Imre a *stroke* – *sztrók* helyesírását, jelentését vizsgálta, és egyben megkérdőjelezte szükségességét, mivel különböző betegségformákat mos össze, pl. a korábbi *ischemia*, valamint az *amaurosis fugax* (a retina keringészavara az ellátó ér mûló vagy végleges embóliás elzáródásával) ma egyaránt *ocularis stroke* (III. 1: 25–26).

Külön- és egybeírás. A külön- és az egybeírás témakörében a legátfogóbb és újat is adó összegezés Grétsy Zsombor kétrészes tanulmánya. Bevezetőjében megállapítja, hogy az orvosi szaknyelvi szövegek helyesírási hibáinak 90%-a egyszerű, általános jellegű hiba, ezért feltétlenül szükség volna a megjelentetendő szövegek lektorálására. Főbb hibatípusok: idegen írásmódú szakszavak toldalékolása, a külön- és az egybeírás, ezen belül a mozgószabály, a többszörös összetételek írása, valamint kiemelt formában, bővebben a *nem* és a *non* egybe-, illetve különírása az azt követő szótól. Az utóbbiak írásmódját ellentmondásosnak ítéli az OHSz. példái alapján: *nemdisszociált molekula*, de *nem komplett fehérje*. Mivel szaporodnak az ilyen kifejezések, érdemes velük behatóan foglalkozni az orvosi szaknyelv kapcsán is. Ahogy a szerző fogalmaz, mind a formális logika, mind a hétköznapi gondolkodás élesen megkülönbözteti a fogalmak egy sajátos csoportját, a negatív fogalmakat. Például a *nembakteriális* elvont fogalom összefoglalása mindazon fertőzéseknek, amelyeket nem baktérium okoz, hanem vírus, gomba, amőba, alga stb. *A virális infekció nembakteriális infekció* mondat azt jelenti, hogy a *virális* fogalma a *nembakteriális* fogalmi körébe tartozik. Ezzel éppen ellentétes a következő írásmódú mondat: *A virális infekció nem bakteriális infekció*; ezek szerint a *bakteriális* nem tartozik a *virális* fogalmi körébe.

A szerző javaslatai: a szakszóértékű magyar(os) kifejezések egybeírása (*nemszteroid gyulladáscsökkentők*, *neminvazív*, *nemdisszociáló*, *nemmutagén*, *nemdiagnosztikus*), a nem kifejezetten szakszóértékű magyar kifejezések különírása (*nem kívánt terhesség*, *nem ismételhető vizsgálat*, *nem vízőldékony vegyület*). E javaslat hibája, hogy nehéz meghúzni a határt a két típus között. A *non-* előtagú – újabban jórészt az angolból átvett – kifejezésekben viszont őrizzük meg az eredeti, kötőjeles írásmódot: *non-A*, *non-B hepatitis*, *non-suppressible insulin like activity*, *non-Hodgkin*. Az utóbbi kapcsán megjegyzendő, hogy az OHSz. tartalmazza a *Hodgkin-kór* nevét, hiányzik viszont a láthatóan problémásabb *non-Hodgkin-kór* (II. 2: 8–13).

A teljesség kedvéért hozzátesszük, hogy az MHSz. a következő szaknyelvi elemeket tartalmazza: *nemelektrolit*, *nemfémek*, *nemfemes*, *nemideális (elegy)*, *nemlineáris*; illetőleg *nem reciprok elem*, *nem rozsdásodó acél*, *nem verbális kommunikáció*. Az OH. az iméntieken kívül még az alábbiakat közli: *nemideális (elegy)*, *nemkonvex*, *nemkötő (elektronpár)*, *nemmágneses*, *nemnedvesítő*, *nemnegatív*, *nemnemesfém*, *nemnewtoni*, *nemnumerikus*, *nemparaméteres*, *nempoláris*, *nemterminális (szimbólum)*, *nemvasfém*, *nemvezető*, *nemvizes (oldószer)*.

Grétsy Zsombor a tanulmánya második részében először a kötőjelek szerepét vizsgálja a bonyolultabb alakulatokban (*Szent-Györgyi–Krebs-ciklus*, *Osler–Weber–Rendu-szindróma*, *Tay–Sachs-betegség*), majd a mozgószabály második esetét gondolja tovább (AkH. 139. b). Meglátása szerint nem minden szókapcsolatot sorolhatunk ebbe a pontba. Az *ajakhang*, *foghang* – *ajak-fog hang*, *szövőipar*, *fonóipar* – *szövő-fonó ipar* helyes és logikus összefüggésen alapszik, de a *levegő-föld rakéta* és a *kutya-macska barátság* másféle viszonyt tükröz, hiszen nem a *levegőrakéta*, *földrakéta*, illetőleg a *kutyabarátság*, *macskabarátság* szókapcsolatokból

vezethető le. Mivel az utóbbiak között a valamitől valameddig terjedő viszony fejeződik ki, az AkH. 263. c) pontja alapján a nagyköötjel az indokolt: *levegő–föld rakéta, kutya–macska barátság*. Sőt, mivel a szerkezet harmadik tagja jelöletlen (jelentéstömörítő) viszonyban van az első két tag együttesével, kötőjelre is szükség van: *levegő–föld-rakéta, kutya–macska-barátság*. Sok szaknyelvi alakulatra is alkalmazható ez az eljárás, és nemegyszer jelentéskülönbséget érzékeltethetünk a kétféle írásmóddal: *hidrogén–hélium átalakulás* (a két kémiai elem átalakulása), de *hidrogén–hélium-átalakulás* (hidrogénből hélium lesz, a Nap energiatermelő magegyesülési folyamatában). Hasonlóan: *gyomor–bél tartalomáramlás* (a teljes folyamat végig a gyomron és a beleken), de *gyomor–bél-tartalomáramlás* (elsőből a másodikba). További példák: *ideg–izom-kapcsolat, dózis–hatás-függvény, vér–agy-gát, renin–angiotenzin–aldoszteron-rendszer* (III. 1: 16–19). Hasonlóan meggondolandó példák: *tanár–diák viszony, író–olvasó találkozó* (MHSz., OH.). A fentiek figyelembevételével felvethető a nagyköötjel szükségessége, de az AkH.¹² kiadásának előkészítésekor az MTA Magyar Nyelvi Bizottsága nem kívánta módosítani a szóban forgó szabálypontot.

A szóösszetételekkel további írássok is foglalkoznak: Bősze Péter és Laczkó Krisztina részletesen áttekinti a külön- és az egybeírás szabályait, majd megállapítja, hogy mindenekelőtt a köznyelvre vonatkozó magyar helyesírással kell tisztában lennie annak, aki a szaknyelvi alakulatok írásmódját kívánja eldönteni (VI. 1: 20–43; VI. 2: 72–86). Berényi Mihály az angol írásmódot követő, mindent különíró, széttagoló eljárást helyteleníti: *Y-kromoszóma mikrodélécio vizsgálat – az Y-kromoszóma mikrodéléciojának vizsgálata, szérum tesztoszteron szint – a tesztoszteron szérumbeli szintje, a szérum tesztoszteronszintje, szérumtesztoszteron-szint* (V. 1: 17–20).

Rendszerszerűség. A helyesírás rendszerszerűsége alapvető követelmény az egyes szaknyelvek rendszertani kategóriáinak leírásakor. Számos példát látunk erre a növény- és az állattan, a kémia, illetőleg a földrajzi tulajdonnevek esetében. Az orvosi nyelvben most folyik a vírusok névének egységesítése, erről ad összegezést Bősze Péter. Nemzetközi megegyezés szerint a rend-, az alcsalád-, a család- és a nemzetségneveket nagybetűvel kezdjük, és dőlt betűvel írjuk. A nemzetség névével egybeírandó a *vírus*. A fajra utaló megnevezés kisbetűs, kivéve a személynévi, helynévi eredetű alakulatokat. Az utóbbiakat nem kurziváljuk:

Poxviridae család, *Chordopoxvirinae* alcsalád, *Orthopoxvírus* nemzetség, *vaccina vírus.¹

Köznyelvi használatban a család-, az alcsalád-, a nemzetség- és a fajnevek kisbetűsek, és nincs szükség kurziválásra sem: picornavírus család, enterovírus nemzetség. Egyelőre nem született egyértelmű javaslat az alfaj- (típus-), törzs- és változatnevek leírására, de maga a rendszertan sincs kellően kimunkálva.

¹ Ebben a pontban a példák kurziválásakor nem a nyelvészeti közleményekben megszokott módon, hanem a szakterület sajátos kívánalmainak megfelelően használjuk a dőlt betűs szavakat.

A vírusnevek írását is megkönnyíti a korábban vázolt angolos betűszói rövidítés, amely bonyolultabb formulát eredményez, ha további betű-szám kombináció járul hozzá: *humán coxsackie vírus A1*; röviden *HCV-A1* (III. 1: 27–33; III. 2: 26–29).

Egyéb témák. M. Tóth Antal arra figyelmeztet, hogy a *transzfúzió* szónak és származékainak a helyesírása még a Transzfúzió című szaklapban és rendeletek szövegében (pl. a Magyar Közlönyben) is következetlen: a helyes *transzfuziológia*, *transzfuziológus* alakokon kívül (vö. AkH. 28.) használatos a kifogásolható *transzfúziológia*, *transzfúziológus*, *transzfúsiológia*, *trans fuziológia*, *transfuziologia* stb. (IV. 1: 8).

Az *ischaemia* és a *schizophrenia* – a némileg megtévesztő *sch* betűkapcsolat ellenére – nem német, hanem görög szó, és bennük az *sch* hangértéke [szk], ezért helytelen az [isémia] és a [szizofrénia], helyesen [iszkémia], ill. [szkizofrénia] (Nyírfalvi Károly IV. 1: 9).

Egyéb figyelemre méltó kezdeményezés – egyben a helyesírás és a terminológia egységesítését szolgáló kísérlet – az Orvosi Hetilap 2001. évi tartalomjegyzékének magyarítása, javítása pl. a következők szerint:

Eredeti: *Az immunrendszer regenerációja csontvelő átültetés után*

Javított: *Az immunrendszer helyreállítása csontvelő-átültetés után*

Eredeti: *A c-erB családba tartozó onkofehérjék normális lepényben és terhességi trophoblast-betegségeiben (in vitro vizsgálatok)*

Javított: *A c-erB-családba tartozó daganatfehérjék normális lepényben és terhességi trophoblastbetegségeiben (kísérletes vizsgálatok)* (Sarkady László II. 1: 43–53).

Végül: Bösze Péter igen részletes útmutatót tesz közzé a tudományos közlemények írása és szerkesztése témájában, benne a szerzők munkáját megkönnyítő, számos nélkülözhetetlen helyesírási tudnivalóval (IV. 1: 25–52).

Irodalom

- AkH. = *A magyar helyesírás szabályai*. 1994. Tizenegyedik kiadás, tizenegyedik, példaanyagában átdolgozott lenyomat. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Fábián Pál 1999. A nyelvművelés feladatai. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 73–78.
- Ferenczy Gyula 1989. Napirenden az orvosi helyesírás rendezése. *Magyar Nyelvőr* 113: 11–16.
- Glatz Ferenc 1999. Tézisek a magyar nyelvről. In: Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 13–14.
- MHSz. = Magyar helyesírási szótár. Deme László – Fábián Pál – Tóth Etelka (szerk.) 1999. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Magyar Orvosi Nyelv. prof. dr. Bősze Péter (alapító-főszerkesztő) 2001. Megjelenik a Magyar Szakírók Szövetsége, az MTA Orvostudományi Osztálya, az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, a Magyar Orvosi Kamara és az Európai Nőgyógyászati Rák Akadémia gondozásában évente kétszer.

OH. = *Helyesírás*. Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. Osiris Kiadó, Budapest.

OHSz. = *Orvosi helyesírási szótár*. Fábián Pál – Magasi Péter (főszerk.) 1992. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár, Budapest.

Zimányi Árpád 2003. A szaknyelvi helyesírás-tervezés újabb feladataiból. *Magyar Nyelvőr* 127: 12–23.

Megjelent: *A magyar orvosi szaknyelv helyesírásáról*. In: Bozsik, Gabriella (szerk.) Két évtized a helyesírásért: A Nagy J. Béla országos helyesírási verseny előadásai és feladatai. 2005. 149–160. <https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/5538/>